

«ЯКЩО ТИ ЩОСЬ ЛЮБИШ, ТО ТРЕБА ГОВОРИТИ ПРО ЦЕ НАЙКРАЩОЮ МОВОЮ»

Інтерв'ю Катерини ДЕВДЕРИ з Богданою МАТІЯШ

Богдана МАТІЯШ (1982 р. н.) – поетка, прозаїк, перекладачка, редакторка часопису «Критика». Авторка поетичних книжок «Непроявлені знімки» (2005), «розмови з Богом» (2007), «Твої улюблені пси та інші звірі» (2011); збірки для дітей «Казки Різдва» (2013), а також книжки есеїв «Братик Біль, Сестричка Радість» (2014). Переклала з польської книжки А. Стасюка, М. Щигела, Л. Колаковського та ін. У 2010 р. письменниця дістала нагороду Союзу українок Америки та Фундації Лесі та Петра Ковалевих. У 2014 р. – премію «Літакцент року» в номінації «Проза». Наприкінці березня побачить світ її четверта поетична книжка «Пісня Пісень».

Богдану Матіяш я вперше зустріла на презентації книжки «Твої улюблені пси та інші звірі» у вінницькій книгарні «Є». Це було шість років тому, а я досі пам'ятаю, яким світлим був той вечір і як мене вразила тоді авторка – спокійна і мудра, чуйна і стишена. Її поезію можна назвати релігійною, але цим словом іноді так мало вдається пояснити. Уважна до світу, вона вчить помічати деталі, бачити краплю роси на пелюстці ружі, очікувати перший сніг, як диво, бігти услід за найпрудкішими оленями і розмовляти з Богом так, ніби Він – найдорожчий, найближчий приятель.

– Богдано, досі побутує думка, ніби вірші мусять бути римованими й написаними відповідно до правил пунктуації. Як ти вважаєш, що головне? Що насправді робить римований / неримований вірш поезією?

– Не пригадую, кому належать слова: «Поезія вільна і свавільна». Поезія – це насправді одна з великих форм свободи. Європейська поезія починалася з гекзаметру, а римовані вірші свого часу теж були новою формою існування поетичного життя. Спроби диктувати комусь правила писати винятково римовані вірші нагадують заборону користуватися смартфонами, оскільки смартфон не відповідає чийось уподобанням або уявленню про те, яким може бути телефон. Із поезією точнісінько так само.

Сучасна американська і європейська поезія, до речі, відсотків на 80, а може, й на 90 – неримована. І навіть коли іноземні перекладачі перекладають вірші українських поетів, які пишуть силабо-тоніку, то найчастіше не дотримуються форми, перекладають вільним віршем. Пояснення просте: римованих віршів іноземний читач зараз не сприйматиме. І, зрештою, не всі перекладачі вміють перекласти римований вірш так, щоб зберегти рими і нічого не втратити у змісті. Напевно, в американських школах діти сприймають римовані вірші тоді, коли це вірші для дітей, або тоді, коли їхні автори не є сучасниками.

А що робить поезію поезією?..

Мабуть, до її писання просто треба мати талант. Можна писати римовані вірші, але це не

Богдана Матіяш

служує гарантією, що вони будуть добрими; можна писати по-графоманськи і верлібри. Форма сама по собі не гарантує, що зміст і зміст написаного буде добрим. Якщо людина не має чого сказати, то вона в жодній формі нічого не скаже. Натомість якщо вона живе інтенсивним внутрішнім життям, то мова зсередини сама поведе й підкаже, в який саме спосіб передати свій досвід прожитого чи промисленого так, щоб він став літературою.

– Твоя перша опублікована збірка – «Непроявлені знімки», однак ти нечасто про неї згадуєш. Чому?

– Не згадую, напевно, тому, що це була дебютна книжка і коли я її готувала, то уявлення не мала, як треба укласти книжки. Цю я наче «склала» – фактично збила з того, що в мене було. У дуже складний для мене період, після смерті мами, друзі хотіли мене чимось зайняти, щоб біль втрати перетворити на творчість, і намовили підготувати рукопис книжки.

Згодом я почала писати інакше: тексти приходили «потокем», який мав чіткий сюжет. Відчувши його, я свідомо починаю писати книжку – майже за тим самим принципом, за яким пишеться, скажімо, роман. Для мене важливо саме писати книжку, а не робити її з усього, що є під рукою, тому коли я відчуваю, що вже починаю працювати з певною темою, з певним сюжетом, дуже уважно ставлюся до того, що вміщаю до неї. Довго редакую і багато текстів відкидаю. А перша спроба була зразком того, як не варто робити книжки. Напевно,

для мене вона – антиприклад, тому я згадую свої «Непроявлені знімки» тільки тоді, коли мене про них запитують.

Крім того, після цієї книжки мій світогляд у якомусь сенсі переламався. Коли я вчилася у Могилянці, я читала зовсім інших авторів, ніж ті, яких читаю тепер. Тодішня моя сміливість у письмі була сміливістю в стилі прози Кундери, а теперішня – це сміливість святого Августина, який не боявся говорити про Бога. Кундера ж не боявся говорити всього-на-всього про тіло.

– *Наскільки автор – поет або прозаїк – є відповідальним за своє письмо?*

– Я не вірю тим, хто каже, що він не відповідає за те, що пише. Можливо, їм хочеться не відповідати за написане, але відповідальності все одно ніхто не скасовував. Відповідальність письма взагалі рівнозначна тому, чи ми відповідаємо за те, що робимо в житті. Однак із письмом усе небезпечніше. Багато кому здається, що література – це просто художня реальність, вимисел. Мені не йдеться про те, що літературний твір мусить доконче бути автобіографією, а персонажі автора – втілювати його alter ego, зв'язок літератури й дійсності складніший.

Культура, за розумного ведення державної політики, знаходиться у тому самому ланцюжку, що й економіка, екологія і зовнішня політика, бо культура насправді має величезний вплив на уми. Те, що ми бачимо довкола, є наслідком того, якими культурними смаками керується суспільство.

У чудовому есеї «Диявол у політиці» знаменитий польський філософ Лешек Колаковський писав, що, коли ми дивимося на політику, диявола видно зразу: хтось краде, нечесно голосує, покриває хабарництво. У мистецтві впливу диявола не видно так виразно. Однак від цього сила його не менша. Пригадується «Майн кампф» – здавалось би, просто книжка, яка могла взагалі не резонувати, а врешті її ідеї, перетворені на ідеологію, призвели до мільйонів людських жертв.

Добре відповідати по-доброму, коли хтось написав щось хороше, воно впало на добрий ґрунт і дало комусь щось гарне. Погано написати щось таке, що зруйнувало життя або підштовхнуло до самогубства, бо таке, зрештою, теж є...

Про це мало говорять, але Росія десь на початку двотисячних робила замовлення фантастам написати про війну, яка точиться на Сході України, і про те, що там постають вигадані держави. Таких книжок, наскільки я розумію, в Росії є чимало. Готуючись до війни, можна було просто продумати воєнні операції. Створення цієї літератури схоже на те, ніби комусь хотіли вживити у свідомість, що така війна можлива, що ці псевдодержави – це нормально. Постає питання: а ті фантасти відповідальні за те, що сталося потім? Як на мене, відповідальні.

– *Зараз ти говориш про те, що «розмови з Богом», «Твої улюблені пси» і «Пісня Пісень» є поетичною трилогією. Коли ти лише починала роботу над першою збіркою, чи планувала (передчувала) трилогію?*

– Такого задуму не було, але вже коли вийшли «Твої улюблені пси», мене запитали в інтерв'ю, чи після розмов із Богом і розмов зі звірятами будуть розмови з людиною? Якось я почала думати, що було б гарно, якби так склалося.

З одного боку, це трилогія, коло, яке замкнулося, а з другого – це самостійна книжка. У кожній зі своїх книжок я звертаюся і до Бога, і до людини. «Пісня Пісень» не є винятком. Я думаю, що це промовляння нероздільне. Не можна говорити з Богом так, ніби немає світу довкола, ніби живеш у вакуумі, без людей, і тобі неважливо все те, що поруч. Хоча в цій книжці, звісно, особливий наголос зроблено саме на віршах любові.

– *Чи твої наукові пошуки (магістерська робота «Мовчання як текст: від герметичності до діалогу», а згодом дисертація «Мовчання як феномен поетики модернізму») готували ґрунт для майбутніх поетичних знахідок?*

– Мовчання дуже цікавий феномен. Я взялася досліджувати цю тему, бо зрозуміла, що мовчання не є ані простим, ані порожнім. Натомість у ньому багато чого можна побачити і зрозуміти. І коли ти постійно роздумуєш про щось у тиші, з'являються думки, з якими ростеш, у яких маєш час просто побути сам із собою, поставити собі важливі запитання і, може, почути відповідь, а може, не почути. Мене захопило те, що мовчання не є мовчанням як таким, бо в ньому дуже багато всього відбувається. Зрештою, такою є доля віршів – вони пишуться в мовчанні, а потім ми віддаємо їх читачеві, і тут уже починається діалог. Думаю, це доля віршів – писатися в мовчанні, а потім вступати в діалог. Якщо говорити про мовчання й діалог у такому сенсі, то, може, десь щось із тих наукових розвідок і резонує в моїй творчості.

– *Наскільки важливий для митця біль? Чи можна сказати, що поезія (мистецтво) постає з болю? Чи біль є каталізатором мистецтва?*

– Мистецтво може виростати з будь-чого. Пригадується знаменита фраза: «Когда б вы знали, из какого сора растут стихи, не ведая стыда». Однак говорити, що мистецтво без болю пропаде або що його мусить каталізувати лише біль, було б дуже садомазохістично. Напевно, в кожного в житті є періоди, коли він пише з болю, переживаючи втрату когось або чогось цінного і не знаходячи сенсу в тому, що він робить на щодень.

Біль може бути одним із каталізаторів. До того ж не тих, які ми обираємо добровільно, бо якщо обирати добровільно, то краще хай би це було

письмо з радості, письмо вільних людей, позбавлених страху. Біль створює захисний панцир, і навіть на рівні фізичному він стискає тіло і знерухомлює м'язи, себто це не найкращий для людини стан. По текстах видно, якщо вони писані з болю. І я, напевно, є противником того, щоб постійно творити винятково в такий спосіб. Буває, людина написала кілька гарних книжок у стані болю, а потім не може його відпустити, боячись, що без нього узагалі не зможе писати.

– Якщо не біль, то що в такому разі є каталізатором мистецтва? Що сприяє мистецтву? Надихає?

– Це запитання не до мене. Досить подивитися на вершинні твори літератури за минулі тисячоліття. Я думаю, що любов – найбільший каталізатор. І це перевірено віками. Також можна писати з прагнення поділитися важливим досвідом. Якщо людина думала про щось тривалий час, щось важливе пережила, їй хочеться розповісти про це іншим. Мистецтво може народжуватися з доброго почуття гумору, жаги пізнання, з потреби мислити, любові до подорожей тощо. Недарма ж існують жанри «трівелогів» та репортерські книжки. Кожен знаходить щось неповторне, своє, щось, що його справді надихає.

– Що таке добра проза, на твою думку? Яка проза є доброю для тебе особисто?

– На це запитання я не маю відповіді. Якщо приблизно, то для мене це майстерно написаний художній твір, у якому немає вульгарності, цинізму, який не травмує, а захоплює, передає важливі досвіди мовою літератури.

– Про свою книжку «Братик Біль, Сестричка Радість» ти часто говориш як про «примітивну». Чому?

– Мені здається, що не тільки я так про неї говорю. Критики називали її «наївною», хоча водночас за неї я отримала премію «Літакценту». Тепер я, напевно, сказала б, що це проста книжка. Книжка про дуже прості речі, з якими стикаються практично всі. Це рефлексії про розмаїті людські досвіди і речі, про біль, страх, радість, любов, воду, ніч, дерева тощо. І, до речі, я не знаю, чи це «добра проза». У масиві прози є маленька ніша таких текстів малої прози, розрахована на любителя. Це проза для тих, хто не є філософом, але любить думати.

– Пригадую, на церемонії вручення премії «Літакцент – 2014» Михайло Бриних задав ще один цікавий критерій доброї прози – її здатність змінювати читача на краще.

– Це стосується не тільки прози, змінює читача й поезія. Однак насправді книжка не має такої мети. Ми пишемо не для того, щоб міняти когось, думаю, ми пишемо для того, щоб змінювати себе, а читач вільний реагувати, як він хоче.

– Дехто вважає, що письмо – це мука, що письмо знищує творця. Ти, навпаки, постійно наголошуєш на тому, що письмо – це дар. Чому?

– Письмо – це подарунок, як і все, що з нами відбувається після цього завдяки йому: люди, яких ми зустрічаємо завдяки тому, що пишемо, одnodумці, яких знаходимо, вдячність, яку отримуємо від читачів. Це парадокс: ти написав книжку, і для людини, якої особисто не знаєш, відкрилося щось настільки важливе, що вона хоче тобі подякувати, бо сприйняла твою творчість як подарунок для себе. Це, як сказав би чудовий письменник і філософ Володимир Єрмоленко, магія, дивовижне перетікання людських досвідів, обдаровування одне одного тим, що маємо.

– Якби ти була вчителькою, як викладала б літературу?

– Складно говорити про те, чим не займаєшся. Я б, напевно, менший наголос робила на літературі XIX ст., тому що частина дітей уже не розуміє реалій того часу. Фактично література XIX ст. у нас – це на 60 %, а може, й на 70 % література села. У творах часто виходить так, що в русифіковане місто потрапляє хтось із українського села й русифікується, і на цьому конфлікті побудовано весь сюжет. Діти мають знати про це, але їм не потрібно читати багато текстів, щоб усвідомити, якою була тодішня ситуація.

Я приділяла б більше уваги сучасним авторам, чергувала б сучасну літературу з давнішою, роблячи певні вкраплення протягом усього навчального курсу, щоб сучасну літературу вивчали не лише в 11-му класі. Подавала б матеріал так, щоб було видно, що з чого виростає, бо поки діти доходять до 11-го класу, вони багато чого забувають.

Показувала б екранізації за творами, щоб учні бачили, що книжка може жити далі в інших формах. На зустрічі письменників з читачами я, можливо, приводила б і дітей. Зрештою в Україні розрослася мережа книгарень «Є», багато інших книгарень роблять зустрічі з письменниками. Важливо, щоб діти не вважали літературу чимось мертвим. Коли я вчилася у школі, письменники, згадані в програмі, на жаль, майже всі були вже покійниками. Їхні біографії сприймалися як штучне кліше. Ти не міг уявити, що письменник – це жива людина, яка сидить поряд. Я старалася б зруйнувати такий стереотип.

Однозначно намагалася б зробити предмет «українська література» менш пафосним. Без кліше про «нездоланність України», «тяжку долю селян» тощо. Треба говорити з учнями такою мовою, якою самі вчителі хотіли б, щоб їм розповідали про текст. Так, як говоримо тоді, коли прочитали книжку, яка нас вразила, і хочемо розказати про неї своїм друзям. Якщо ти щось любиш, то треба говорити про це найкращою мовою.

3 книжки «Пісня Пісень»

*

часом коли говорити до тебе я уявляю що таке рай
 жодної туги зневіри болю найменших відрухів гніву
 хоч якихось відтінків заздості і неправди час у якому
 немає слів недоречно непотрібно непростення
 неухажність зневага час у якому ніколи більше нічого
 злого коли говорити до тебе я уявляю великі зелені сади
 і розкішні дерева листя міцне повне соків і пагони повні
 плодів радісне й чисте світло коли говорити до тебе
 коли просто і легко приходити вчитися дякувати
 вчитися знати себе від найбільшої до найменшої тіні
 від найтихішого до найяснішого світла ставати
 прозорим довіряти і довірятися знаєш тоді вже тут
 мені часом здається що можна безборонно взявшись
 за руки не втративши тіла бачити рай

*

я віддала би півцарства за те щоб до тебе можна було
 писати листи щоб знати адресу за якою вони могли би
 тебе знаходити півцарства за те щоб ти сміявся щоб
 зморшки що з'являються в тебе на лиці були тільки від
 сміху щоб можна так просто торкнутися пальцями щік
 сказати як міцно як міцно і як це насправді добре
 я за тобою скучила
 півцарства це п'ять жолудів листя каштана трохи
 надламане від минулої осені сушені ягоди ожини
 улюблені стежки до озера квіти мальв трава обабіч
 дороги запах живиці й сосен опала кора хвоя й багато
 піску такі ось мої півцарства за найпростішого в світі
 листа за м'яке світло зранку що заламується на шибці
 коли його дописуватиму за твій усміх за твою
 радість за твою любов просту й усміхнену

*

цей серпень цей гарячий крихкий серпень
 такий спокійний такий солодкий як грушевий сік
 що тече долонями як нектар у квітці флокси

ці розпечені дні один за одним як крихти
 падають із руки у пісок і немає їх а вночі
 співає цвіркун тихий коник сюрчить і зірки
 котяться собі небом і теж падають

лежимо на березі тієї ріки що одна на двох
 і над нами це прекрасне серпневе небо пахне
 свободою і дощем десь далеко горять вогні
 а зовсім поруч візьми й доторкнись
 світ міниться світ стає сліпучо-білим від світла

запам'ятай усе це цей пісок аж занадто розпечений
 сік на руках спів цвіркуна за вікном
 запам'ятай як я пишу вірша для тебе і як вимовляю
 ти це життя життя це любов

*

така довіра що можна триматись за руки
 і йти навіть над прірвою спокійно просто
 і тихо така довіра що можна танцювати
 на цирковій линві заходити в клітку з
 левами купатись у водоспаді бавити
 диких звірів які насправді не дикі така
 довіра що каже нічого більш не боятися
 ні піску ні каміння ні сурми голосної ані
 болю найменшого ні найбільшої втрати
 не боятись любити не боятись прощати

*

якщо мене запитують як люблю тебе скажу люблю так
 як дерево любить воду і ніколи йому її не бракуватиме
 як квітка що нічого не просить як пташка що кладе
 гніздечко у полі так і я залишаю аж при землі своє серце
 не боячись що з ним прикре щось станеться

якщо запитують як люблю тебе скажу так як весняний
 листок любить дощ і як діти люблять веселку і тепле
 сонце і так як пташка любить волю й політ і як весняний
 потік любить свободу так ось люблю тебе

і якщо ще запитують як люблю тебе скажу більше за гори
 і за галявини квітів пахучих конвалій долини нарцисів
 більше за едельвейси аж на вершинах

люблю як воду як тишу як небо красиве й вічне
 просто люблю тебе